

inhoud

10	1. Gent in de prehistorie
21	2. Gallo-Romeins Gent
36	3. Merovingisch Gent
47	4. Karolingisch Gent
62	5. Gent onder het Vlaams Huis (879-1128)
99	6. Gent onder het Huis van de Elzas
119	7. Gent onder het Henegouws Huis
140	8. Gent onder het Huis der Dampierres
164	9. Gent in de Bourgondische periode (1384-1482)
204	10. Gent onder de Habsburgers (1482-1598)
269	11. Gent en de Spanjaarden (1598-1713)
330	12. Gent onder de Oostenrijkers (1713-1794)
383	13. Gent en de Franse periode (1794-1814)
417	14. Gent en de Hollandse periode (1814-1830)
446	15. Gent en België (1830-1914)
560	16. Gent in de 20ste eeuw (1914-1918)
680	Hommage
685	Dank

Gent in de Prehistorie

Onder prehistorie verstaan we die periode uit de menselijke geschiedenis waaruit geschreven bronnen ontbreken. Voor onze kennis zijn we volledig afhankelijk van wat de archeologie ons leert. In de bodem treft de archeoloog drie sporen aan: (1) artefacten: elk roerend, materieel spoor dat de mens heeft nagelaten, gaande van eenvoudige gebruiksvoorwerpen tot complexe kunstwerken); (2) grondsporen: gaande van verkleuringen in de bodem, bijvoorbeeld ontstaan door het graven en dempen van een put, tot (restanten van) bouwwerken en (3) ecofacten: restanten van plantaardige en dierlijke organismen; een bijzondere vorm van ecofacten zijn de menselijke fossielen.

Vuistbijl teruggevonden
bij graafwerken
in de Blaarmeersen.
[STADSARCHEOLOGIE GENT -
CNUDE ET AL, 2009: 10]

Paleolithicum 55000 – 8000 v. Chr.

Tot de oudst gekende artefacten die we in Gent aantreffen behoort een grote ovaal-vormige afslag, restmateriaal van de vervaardiging van een gebruiksvoorwerp. Het werd aangetroffen te Port Arthur, gelegen in het havengebied. Uit dezelfde site stamt een daadwerkelijke vuistbijl en in de Blaarmeersen trof men een vondsten-ensemble aan bestaande uit 98 vuurstenen artefacten. Alle zijn te plaatsen in het Midden-Paleolithicum en te dateren tussen 55000 en 35000 v. Chr.: *Waarschijnlijk verwijzen ze naar rondtrekkende Neanderthalmensen die tussen de twee laatste ijstijden onze Gentse regio bezochten. Het landschap zag er toen evenwel totaal anders uit dan nu. Een brede vallei doorsneed ons hele gebied. De Neanderthalers die de vuistbijl en de andere silexen aan de zuidrand van de vallei achterlieten, leefden voornamelijk van jacht op groot wild en van voedselverzamelen.* (CHARLES & LALEMAN, 2006: 7)

Deze levenswijze werd verdergezet in het Jong Paleolithicum, een periode te dateren tussen 35000 en 10000 v. Chr. Omstreeks 26000 v. Chr. wordt het zodanig koud dat de mens (waarmee bedoeld wordt de Homo Sapiens Sapiens, de Neanderthalers [Homo Sapiens Neanderthalensis] zijn ondertussen uitgestorven) uit onze gewesten wegtrekt om pas rond 15.000 v. Chr. opnieuw op te duiken. Hierna begint het klimaat

op te warmen en treffen we opnieuw vondsten-ensembles aan en deze groeien in aantal. Dat duidt op een (forse) bevolkingstoename, waardoor de territoria van de rondtrekkende groepen verkleinden. Het is een fase die geboekstaafd staat als het Epi-Paleolithicum, te dateren tussen 10000 en 8000 v. Chr. Vondsten worden opnieuw aangetroffen te Port Arthur en verder kennen we de site van de Sint-Pietersabdij: *Opgravingen van de Gentse universiteit op een bouwwerf aan de Twekerkenstraat brachten vlak bij de restanten van de middeleeuwse Onze-Lieve-Vrouwekerk twee concentraties aan het licht van vuurstenen artefacten. In totaal verzamelden de archeologen 1.300 stuks, waaronder 765 afslagen en 528 artefacten groter dan een centimeter, onder meer schrabbers. Deze stenen werktuigen zijn omstreeks 9600-9000 voor onze tijdrekening te dateren, op de overgang van Epipaleolithicum naar Mesolithicum. Hoe deze materiële sporen verder moeten geïnterpreteerd worden, is niet makkelijk. Ze wijzen op de aanwezigheid van rondtrekkende mensen die voornamelijk leefden van jacht- en visvangst, evenals van het verzamelen van planten en vruchten* (CHARLES & LALEMAN, 2006: 8).

Mesolithische stenen artefacten afkomstig uit Mendonk.

(STADSARCHEOLOGIE GENT - VANMOERKERKE, 1982: 29)

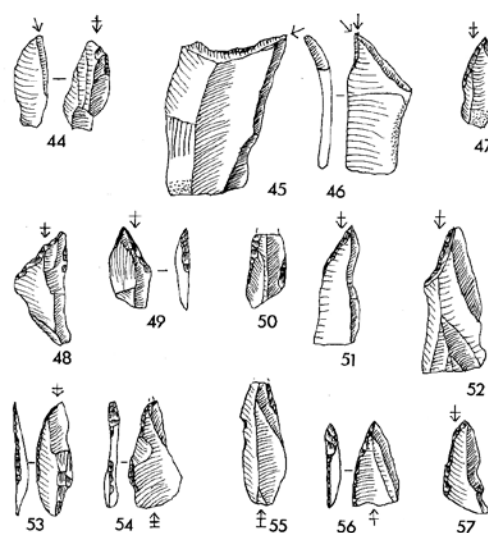
Mesolithicum 8000 – 3000 v. Chr.

Omstreeks 8000 v. Chr. was de opwarming voltooid en deze ecologische verandering had verstrekende gevolgen voor de mens. Door de gestage opwarming was de uitgestrekte toendra verdwenen en vervangen door een vegetatie van loofwouden op de hogere zandruggen en elzenbroeken in de lager gelegen delen. Met deze veranderde flora was ook de fauna veranderd: de rendieren waren met de toendra naar het noorden uitgeweken en vervangen door individueel levende dieren (zwijnen, oerossen, herten enzovoort). Het is een periode die we kennen als het Mesolithicum, te dateren tussen 8000 en 3000 v. Chr.

Uit alles blijkt dat de mens het uitermate moeilijk had om zich aan te passen aan deze nieuwe ecologie; in het begin van het Mesolithicum zien we een daadwerkelijke teruggang van de bevolking. Pas omstreeks het midden neemt de bevolking opnieuw toe, wat er op duidt dat de mens zich had aangepast.

Deze aanpassing was in de eerste plaats een technologische. Opvallend is dat in het Mesolithicum de stenen artefacten sterk verkleinden tot zogenaamde microlieten. Deze werden vervolgens in been of hout geassembleerd tot een samengesteld werktuig. Met het oog op de jacht op (specifieke) individueel levende dieren werd het gebruik van pijl en boog (stille getuigen hiervan zijn de pijlpunten) opgedreven.

Ook de visvangst nam toe, getuige de talrijke uit de Schelde opgebaggerde harpoenen. Hiernaast begon de mens voedselvoorraden aan te leggen door bijvoorbeeld het drogen van vlees in de zon, of het roken bij een vuur.

Fragment van een benen harpoen gevonden te Gentbrugge.

[STAM GENT - 10369]

Enige sites

Voor wat Gent betreft, treffen we typisch Mesolithisch vondstmateriaal aan in Port Arthur en op de site van de Sint-Baafsabdij. Opvallend is echter de hoge concentratie van vindplaatsen ten noorden van Gent langs de Durme en Kale (bijvoorbeeld Mendonk, Sint-Kruis-Winkel, Wachtebeke), waar meer dan honderd tijdelijke pleisterplaatsen

konden worden gelokaliseerd. Al deze tijdelijke woonplaatsen zijn gelegen op hogere zandruggen in de onmiddellijke nabijheid (maximaal 200 m) van een waterloop. De keuze om zich tijdelijk op te houden in de nabijheid van water was reeds in de prehistorie een feit. In de fase vóór het Mesolithicum werd deze kampkeuze in de eerste plaats bepaald doordat men behoefte had aan drinkbaar water. Vanaf het Mesolithicum komt hier een belangrijke factor bij: de waterlopen vormden sinds dan de verkeerswegen bij uitstek door de ontstane loofwouden. Het bestaan van kano's mag dan ook hier verondersteld worden en is op andere plaatsen bewezen.

Als we de concentraties van artefacten beschouwen is het opvallend dat we een tweetal grote groepen onderscheiden. Vooreerst treffen we sites aan met een goede 7000 artefacten en een kampoppervlakte die tot 50 m diameter kan gaan. Deze sites worden beschouwd als langdurig bewoonde kampen. Daarnaast treffen we sites aan met 'maar' 1500 tot 2000 artefacten: deze worden beschouwd als kortstondige kampementen. Tevens blijkt dat we binnen beide types specifieke plaatsen aantreffen: de zogenaamde 'activity area's'. Zo komen er concentraties voor van vuursteenkernen (de plaats waar een grondstofatelier zich bevond), en andere 'area's' waar slechts één soort werktuig wordt aangetroffen (de plaats waar men aan specifieke werktuigfabricage deed). Het merendeel van deze artefacten is vervaardigd uit lokaal aangetroffen steensoorten. Opvallend is wel dat op zowat alle sites 0,5 tot 1% van de voorwerpen vervaardigd is uit Wommersomkwartsiet.

Een culturele grens

De gemeente Wommersom is zeven km ten oosten van Tienen gelegen en levert een kenmerkende, gemakkelijk te herkennen steensoort op. Deze kwartsiet was zodanig geëerd dat hij tot ver buiten het productiecentrum wordt aangetroffen. De verspreiding van deze steensoort lijkt in fasen verlopen te zijn. In het Vroeg-Mesolithicum wordt de steen enkel maar in belangrijke hoeveelheden aangetroffen in een straal van 20 tot 30 km rond de ontsluiting. Vanaf het Midden-Neolithicum wordt dit tot 70 km rondom het centrum en in het Laat-Mesolithicum kan dit zelfs oplopen tot een 90-tal km, specifiek naar het noorden en het oosten. In kleine hoeveelheden wordt deze kwartsiet nog veel verder aangetroffen.

Wanneer we nu het gebied ten westen van de Schelde bekijken, is het opvallend dat het kleine percentage van maximum 1% Wommersomkwartsiet er vanaf het begin van het Mesolithicum wordt aangetroffen en dat het in de loop van dit tijdvak niet stijgt, terwijl het dat wel doet ten oosten van de Schelde. Dit laat ons veronderstellen dat de Schelde op dat moment reeds een culturele grens vormde tussen twee (rivaliserende?) 'groepen', die elk hun terrein waar ze jaagden en verzamelden respecteerden. De Wommersomkwartsiet zou er ten westen van de Schelde slechts door sporadische uitwisseling gekomen zijn.

Neolithicum 3000 – 1800 v. Chr.

In het oosten van België was men omstreeks 4500 v. Chr. in contact gekomen met migranten die de technieken van landbouw en veeteelt reeds onder de knie hadden. Het westen zal echter nog een goede 1500 jaar moeten wachten. De reden van dit lange talmen is dat de migrerende boeren tevreden waren met de gemakkelijk bewerkbare lössgronden (vruchtbare leemgronden) in het oosten. Omstreeks 3000 v. Chr. doet het Neolithicum uiteindelijk ook bij ons zijn intrede. Uit alles blijkt dat het neolithisatieproces hier uitermate traag verlopen is en pas omstreeks 1800 v. Chr. voltooid was.

Het neolithisatieproces

Wellicht was de introductie van het Neolithicum in onze gewesten niet het gevolg van migratie van boeren uit het oosten, maar wel van contacten tussen de inwoners hier met die van het oosten. Het eerste wat men overnam was de veeteelt en niet de landbouw. De reden hiervoor is tweërlei: vooreerst zitten we hier met moeilijk bewerkbare en dus arbeidsintensieve zandgronden en ten tweede valt de mesolithische specialisatie van de jacht op bepaalde diersoorten reeds te beschouwen als een vorm van rudimentaire veeteelt. Dit neemt niet weg dat jacht nog een belangrijke rol bleef spelen.

Getuige hiervan is de vondst van pijlpunten langs de Ottergemsesteenweg en op het grondgebied van de Sint-Baafsabdij en Meulestede: allemaal plaatsen die niet als woonplaatsen, maar wel als jachtterreinen te bestempelen vallen.

Na verloop van tijd deed dan de landbouw zijn intrede. Gezien het feit dat onze gebieden bedekt waren met loofwouden, dienden deze eerst gekapt te worden. Hiervoor heeft men bijlen nodig. Opvallend is dat men omstreeks 3200 v. Chr. deze bijlen begint te polijsten. Experimenteel archeologisch onderzoek heeft echter uitgewezen dat deze gepolijste bijlen niet beter of slechter zijn dan de oude. Verder blijkt dat open plekken in het loofwoud ook natuurlijk konden ontstaan: bevers laten met hun dammen grote stukken woud overstromen, waarna de langzaam verrottende bomen door de bevers afgeknaagd worden en er een braakliggende plek ontstaat.

Deze door menselijke of dierlijke activiteit ontstane plekken moeten twee tot vijf jaar braak blijven liggen. Vervolgens werden ze verbrand. Pas dan kan de bekomen grond omgezet worden tot akkerland en in cultuur gebracht, waarbij primitieve graansoorten gezaaid werden. Hiervoor heeft men alom nodig en we zien dan ook rudimentair landbouwersgereedschappen opduiken in de vondstcontexten, zoals hakken vervaardigd uit de geweien van herten. Getuigen voor het Gentse werden onder meer aangetroffen in Port Arthur en bij baggerwerkzaamheden in de Schelde.

Het eerste jaar geeft zo'n akker ten gevolge van de brandcultuur een overvloedige oogst. Het jaar daarop is dit echter reeds gereduceerd tot 20% van de oorspronkelijke opbrengst. Vermits men geen meststoffen gebruikte, degenereerde de zandgrond al snel, zodat men hem enige tijd braak moest laten liggen. Wat verder werd dan een nieuwe akker aangelegd. Met de geveld boomstammen kon men huizen vervaardigen die geconcentreerd werden tot dorpen.

Het Neolithicum is dan ook de periode dat de mens zijn zwervend bestaan opgeeft en sedentarische haar intrede doet. Bij de constructie van de huizen speelden verder vlechtwerk en leem (gekend als 'huttenleem') een belangrijke rol. Binnen de woningen was er, naast leefruimte, plaats voorzien om graan te stapelen en werd ook het rundvee gestald. Vandaar dat de woningen steeds ruim opgevat zijn. Voor wat Gent betreft moet Port Arthur een belangrijke nederzetting geweest zijn. In de buurt van deze nederzettingen ging men ook de doden begraven.

Doordat de gemeenschap sedentair werd, ging keramiek een steeds grotere rol spelen. Rondtrekkende groepen hebben nu eenmaal weinig aan aardewerk: het breekt te gemakkelijk en weegt te veel. Gesettelde gemeenschappen daarentegen kunnen

Gepolijste stenen bijl, teruggevonden in Sint-Martens-Latem.
[STAM GENT - 05032]

Hertschoornen bijl, teruggevonden bij baggerwerkzaamheden in de Schelde te Wichelen.
[STAM GENT - 05110]

Neolithisch mes teruggevonden op het Goudenleeuwplein. Het voorwerp bezit een sterke plantglans, getuige van het gebruik op niet-houtachtige planten, zoals het oogsten van graan.
[STADSARCHEOLOGIE GENT - STAD GENT]

Replica's van hand-gevormd neolithisch aardewerk.

[UNIVERSITEIT GENT, EXSITU.BE]

keramiek best gebruiken: het rot niet, men kan er allerlei zaken in bewaren en het is nuttig om voedsel te bereiden. Aan de basis van het ontstaan van keramiek lag misschien wel de uitvinding van het brood. De bewerking van meel tot brood en die van klei tot aardewerk vertoont veel overeenkomsten: beide moeten met water gemengd worden, gekneed, gevormd, en, 'last but not least', gebakken. Door brood te bakken ging de mens een stapje verder in zijn beheersing van het vuur en wellicht vloeide hier de pottenbakkerskunst uit voort.

Neolithische scherven zijn voor wat Gent betreft onder meer aangetroffen in de Baaisteeg, de Geuzenberg en op het grondgebied van de Sint-Niklaaskerk. Soms gingen men de potten versieren met motieven ontleend aan de textiel of met textiellindrucken. Beide versieringsmotieven zijn een indirect bewijs voor het bestaan van een textielproductie tijdens het Neolithicum. Andere indirecte bewijzen zijn het terugvinden van spijnschijfjes en weefgewichten. Directe bewijzen, textielvondsten, zijn uitermate schaars en voor Gent onbestaand. Wat we weten is dat de Neolithische mens beschikking had over dierlijke vezels (das, geit, schaa) maar de voorkeur gaf aan plantaardige. Hij gebruikte hiervoor de vezels van boomschors (eik, linde, wilg) en planten (brandnetel, riet). Dit bouwde voort op de traditie van het in het Mesolithicum ontstane vlechtwerk. Nieuw was echter de introductie van vlas en uit alles blijkt dat deze plant de voornaamste vezelleverancier was tijdens het Neolithicum.

Het neolithische maatschappijmodel

Duidelijk mag zijn dat het Neolithicum de tijd is geweest waarin de basis gelegd werd van onze huidige maatschappij. De vraag rijst dan ook hoe het neolithische maatschappijmodel eruitzag. Onderzoek hiernaar werd bij ons nog maar amper gedaan.

In vergelijking met andere gebieden – en dit in combinatie met antropologische gegevens – weten we dat er wellicht sprake was van drie maatschappijmodellen. Deze kunnen elkaar opvolgen in tijd maar kunnen ook naast elkaar bestaan.

MAATSCHAPPIJMODEL 1

Het eerste maatschappijmodel dat onderscheiden wordt, is dat van kleine groepen van een twintigtal individuen, die zich in leven hielden met boeren. Doordat ze zoveel energie gestopt hadden in het in cultuur brengen van de grond, gingen ze deze grond na verloop van tijd claimen. Uit andere streken blijkt dat dit gebeurde door het aanleggen van een heuvelgraf. Daar in zo een heuvelgraf slechts één persoon (of een klein aantal) begraven werd – zowel door inhumatie als door crematie – mogen we veronderstellen

dat er een aanzienlijk persoon werd bijgezet. Wat bevestigd wordt doordat een zo kleine groep zoveel energie stak in de oprichting van één graf. Dat men zoveel over had voor de overledene had wellicht te maken met het feit dat men hem beschouwde als een nazaat van de 'voorouder', of de eerste die ooit op het grondgebied was aangekomen, en het in cultuur had gebracht. Deze voorouder waakt vanuit het geestenrijk over het welzijn van zijn nazaten: een vooroudercultus is ontstaan. Het gevolg is dan ook dat die eerste heuvelgraven naast laatste rustplaatsen, ook cultusplaatsen waren.

MAATSCHAPPIJMODEL 2

Vervolgens zouden een aantal van die groepen zich onderling solidair verklaard hebben op basis van de gedachte een gemeenschappelijke voorouder te bezitten. Hun grondgebied beslaat dan reeds een gebied van een drietal km doorsnede en hun aantal is opgelopen tot 100 personen.

De verering van hun vermeende gemeenschappelijke voorouder greep plaats in een gemeenschappelijke cultusruimte. Op dit moment wordt er dus een scheiding doorgevoerd tussen begraafplaats en cultusruimte. Vermits men een gemeenschappelijke voorouder heeft zien we dan ook de individuele grafheuvel verdwijnen om plaats te maken voor collectieve graven waarin een groot deel van de gemeenschap wordt bijgezet. Deze collectieve graven worden aangetroffen tot in de Bronstijd en zelfs de Vroege IJzertijd, maar naar het einde van het Neolithicum moeten ze wel de concurrentie dulden van opnieuw individuele grafheuvels. Dit heeft wellicht alles te maken met het ontstaan van het begrip 'leiderschap'.

MAATSCHAPPIJMODEL 3

Aan de basis hiervan lag een verdere organisatie van diverse groepen uit maatschappij-model 2 tot entiteiten van minimum 1000 personen die een gebied van minstens 10 km doorsnede als hun bezit beschouwden. Aan het hoofd van deze gemeenschap kwam een leider te staan. Doordat voor zo een grote groep een gemeenschappelijke voorouder moeilijk valt vast te houden, werden de voorouders vervangen door de goden. Daar de leider respect genoot tijdens zijn leven wou men dit respect ook betonen na zijn dood: hij werd begraven in een groots opgevat individueel heuvelgraf, zij het nu niet meer voor zijn vermeende band met de voorouder, maar wel voor wat hij tijdens zijn leven betekend had.

Sporen van zo'n graf zijn wellicht eind 19de eeuw teruggevonden te Mendonk. Uit het graf is een fragment van een dolk afkomstig, vervaardigd uit vuursteen, die treffende gelijkenissen vertoont met die van Le Grand-Pressigny, een ontginningscentrum nabij Tours in Centraal-Frankrijk. Op andere plaatsen ging men het niet zo ver zoeken: zo treffen we in onze gewesten regelmatig Spiennes-silex aan, een ontginningscentrum gelegen in de Henegouwse leemstreek.

Uit deze vondsten blijkt dat we hier ter plaatse contacten onderhielden met die gebieden. De vraag is hoe die contacten eruitzagen? Twee mogelijkheden doen zich voor, afhankelijk van de frequentie van het voorkomen van de vreemde vuursteen.

(1) We kunnen ervan uitgaan dat voorwerpen voor dagelijks gebruik via ruilhandel onze gewesten hebben bereikt, waarbij de mijnbouwers vuurstenen knollen, half afgewerkte tot afgewerkte producten ruilden voor bijvoorbeeld keramiek of textiel.

(2) De aanwezigheid van uitzonderlijke voorwerpen wijst allicht op een vorm van geschenkenuitwisseling tussen diverse leiders. Het feit dat ze de voorwerpen meekregen in hun graf – denk aan de dolk van Mendonk – getuigt van het feit dat ze als persoonlijk en onvervreemdbaar bezit van de eigenaar werden beschouwd. Dit gebruik zal zich voortzetten in de Vroege en Midden-Bronstijd.

De Bronstijd 1800 – 800 v. Chr.

Deze Bronstijd wordt, hoe kan het ook anders, gekenmerkt door het opduiken van brons als aanvulling op het duizenden jaren oude steen- en beengebruik bij de artefactenfabricage. Daar onze gewesten geen tin- en kopererts kennen – beide nodig voor de fabricage van brons – lag de uitvinding hiervan dan ook niet hier maar wel in de ertsrijke gebieden van de Britse eilanden en Centraal-Europa.

Een silhouet van een grafheuvel tekent zich af in het landschap.

[HOGEWEG GENT, CHARLES & LALEMAN, 2006: 11]

De Vroege en Midden-Bronstijd

Vanuit die gebieden bereikte het metaal onze gewesten, aanvankelijk sporadisch vanaf het einde van het Neolithicum. In de jongste neolithische grafheuvels, die dateren tussen 2000 en 1800 v. Chr., worden reeds af en toe koperen voorwerpen aangetroffen. De traditie van individuele grafheuvels werd voortgezet in de Vroege en Midden-Bronstijd (1800-1050/1000 v. Chr.). Deze grafheuvels zijn vooral nà 1980 ontdekt toen een grootscheepse luchtfotografische prospectie van Vlaanderen werd opgestart. Op korte tijd ontdekte men er honderden, zoals die aan de Gentse Hogeweg. Dat ze ontdekt werden kwam

doordat de grafheuvels oorspronkelijk omringd waren door één tot drie cirkelvormige greppels, waarbij de diameter van een graf kon variëren van 20 tot 65 m. Deze grachten mogen dan wel in de loop der tijden opgevuld geraakt zijn, op luchtfoto's tekenen deze structuren zich nog duidelijk af. De heuvels daarentegen zijn quasi steeds verdwenen door erosie of landbouwactiviteiten. Het gevolg hiervan is dan ook dat de grafinhoud (restanten van de dode en eventuele grafgiften) bijna nooit wordt aangetroffen.

BAAC noteert hieromtrent op haar website: *In het 5,8 ha grote terrein zijn maar liefst elf grafmonumenten aangetroffen die waarschijnlijk uit dezelfde periode stammen, de midden-bronstijd, lopend van 1800 tot 1000 voor Christus. De twee reeds bekende grafmonumenten waren de grootste [...] De andere grafmonumenten hadden minder brede en minder diepe kringgreppels [...] Niettemin zijn ze indrukwekkend. De twee bekende greppels meten 52 meter en 50 meter in diameter en zijn bovendien meervoudig, wat wil zeggen dat het grafmonument uit meerdere kringgreppels bestaat. [...] De overige grafcirkels zijn tussen de 7 en 32 meter in diameter. Iets kleiner, maar ook hier zitten meervoudige exemplaren tussen. Vooral één grafmonument springt in het oog. Dit monument is opgebouwd uit maar liefst twee kringgreppels en een palenkrans. Centraal in de kleinste kringgreppel is bovendien het restant van een crematiegraf aangetroffen. Er is amper 111 gram menselijk bot verzameld uit het graf, maar hieruit zijn twee belangrijke gegevens afgeleid. Enerzijds blijkt het botmateriaal afkomstig van een persoon die minimaal 15 jaar oud is geworden. Een nauwere leeftijd, of het geslacht kon niet bepaald worden. Anderzijds is het botmateriaal gedateerd in de periode tussen 1690 en 1520 voor Christus.*

Opmerkelijk is dat de kleinste kringgreppel, met centraal het graf, niet centraal gelegen is in de buitenste kringgreppel. Deze lijkt iets meer, ongeveer één meter, naar het zuidwesten te zijn aangelegd. Dit doet het vermoeden rijzen dat er meerdere jaren overheen zijn gegaan

vooraleer men is begonnen met de aanleg van de buitenste kringgreppel. Mogelijk was de initiële grafheuvel slecht zichtbaar of reeds geërodeerd door de overheersende westenwind en dus ietsje opgeschoven naar het zuidoosten. De palenkrans volgt de buitenste kringgreppel waardoor beide waarschijnlijk wel gelijktijdig zijn aangelegd. Dit proces getuigt op zijn minst van een overlevend besef van het belang van deze locatie door de tijd heen. De mensen vonden het de moeite waard om de geërodeerde grafheuvel opnieuw een plaats te geven. Mogelijk is de grafheuvel hergebruikt maar is het tweede graf niet bewaard gebleven. Zo'n uitgestrekt grafveld was een opvallend gegeven in die tijd. De locatie werd specifiek gekozen. De grafheuvels werden op deze hogere locatie aangelegd met slechts sporadisch enkele bomen in de onmiddellijke omgeving. Hierdoor bleven de grafheuvels vrij lang goed zichtbaar in het landschap.

Terwijl we over de graven van de Vroege en Midden-Bronstijd goed gedocumenteerd zijn, weten we over de nederzettingen bijna niets. Uit de schaarse sporen blijkt dat ze zich in de onmiddellijke nabijheid van de heuvelgraven bevonden. De economie was er een van landbouw en veeteelt en opvallend is dat vlas is verdwenen uit het gewassenbestand. Als vervangmiddel voor het vervaardigen van textiel werd vanaf nu wol gebruikt. Tevens daalde het belang van het rundvee ten voordele van kuddes schapen. Dit laatste uitte zich in het kleiner worden van de huizen; de schutplaats voor het rundvee verdween uit de woning.

De maatschappij die aan de basis lag van deze verwezenlijkingen was zeker een hiërarchisch geordende met aan het hoofd een leider, zoals we die reeds kenden in de laatste fase van het Neolithicum. Van een culturele breuk is er dus geen sprake. Deze leiders kregen in hun graf de schaarse metalen voorwerpen met zich mee waarover ze beschikten. Veel impact op de dagelijkse werkomstandigheden hadden deze eerste metalen voorwerpen dus niet. Vanaf de Late Bronstijd verdwijnen echter deze heuvelgraven. Status werd vanaf dat moment dan ook op een andere manier geuit.

De Late Bronstijd

Het belangrijkste verschil tussen de Vroege/Midden-Bronstijd en de Late Bronstijd (1050/1000-800 v. Chr.) is dan ook de verandering van het grafritueel. Vanaf nu werd de dode niet meer begraven in een heuvelgraf maar verbrand op een brandstapel, waarna de resten van de crematie in een urne gedeponeerd werden en vervolgens begraven in de grond, zonder dat boven het graf een monumentale constructie werd aangebracht. Deze graven werden vervolgens gegroepeerd in grote necropolen. Hierdoor brak de lijkverbranding, die ervoor reeds af en toe werd toegepast, volledig door in onze gewesten. Eén van deze necropolen werd te Destelbergen ontdekt op de site Eenbeekeinde, waar enige honderden graven werden blootgelegd. Ook nu treffen we weinig nederzettingen aan. Een uitzondering op deze regel is de nederzetting van Sint-Denijs-Westrem. Daar werden bij de aanleg van de Expohallen een

Deel van het bronsdepot bestaande uit sieraden teruggevonden te Port Arthur.
[STAM GENT - 09823-09834]

aantal gebouwen aangesneden, samen met sporen van vier- of zespalige constructies, wellicht spijkertjes of graanstapelplaatsen. Eigenaardig was de vondst van twee keramieken bekertjes in een paalkuil. Deze bleken er bewust ingelegd te zijn, wat wellicht duidt op een bouwoffer, mogelijk een plengoffer als we aannemen dat de bekertjes met een vloeistof gevuld waren. Wellicht was deze nederzetting gedurende een generatie of twee bewoond, waarna men zich iets verder installeerde omdat de grond uitgeput was.

Binnen de aangesneden nederzettingen was er op dat moment reeds sprake van een eigen bronsproductie; zo werd te Heusden een gietvorm van een bijl gevonden. Hiervoor werd versleten materiaal herwonnen. Een andere mogelijkheid is dat het brons onder de vorm van baren werd geïmporteerd. Het is dus pas in de Late Bronstijd dat dit materiaal ook een rol begon te spelen bij de vervaardiging van gewone gebruiksvoorwerpen. Hiernaast bleef het zijn elitaire status behouden, getuige hiervan de vondst te Port Arthur, bestaande uit een collectie sieraden: *Het depot bestond onder meer uit grote armbanden, spiraalvormige sierstukken, hangers, een ooring en 37 ringen. De meeste voorwerpen lijken van Noord-Franse herkomst. Hoewel men oorspronkelijk eerst aan een grafvondst dacht, interpreteren specialisten het ensemble thans meer als een uitzonderlijke getuigenis van de handelsbetrekkingen in die tijd. Mogelijk werd dit voor die tijd luxueuze ensemble in een noodsituatie aan de bodem toevertrouwd.* (CHARLES & LALEMAN, 2006: 12)

Elitair waren wellicht ook de talrijke bronzen wapens die uit de waterlopen zijn opgebaggerd en waarbij vooral de aantrekkingskracht van de Schelde opvalt.

Deze voorwerpen zijn niet zomaar in de Schelde terechtgekomen: uit alles blijkt dat ze er bewust zijn ingegooid. De vraag stelt zich: waarom? Het antwoord moeten we opnieuw zoeken bij de heersende elite. Uit

Lanspunt opgebaggerd uit de Schelde te Wetteren.

[KONINKLIJKE MUSEA VOOR KUNST EN GESCHIEDENIS - KMKG BRUSSEL – VERLAECKT, 1996: 81]

antropologische parallellen blijkt dat die in de eerste plaats rijkdom oppot maar van die rijkdom ook plotseling, zij het gedeeltelijk, afstand doet om een rivaliserende elite te overtreffen. Deze laatste kan natuurlijk niet onderdoen en doet hetzelfde.

Naar aanleiding hiervan is geopperd dat, gezien het grote aantal vondsten in de Schelde, deze waterloop de scheidingsgrens was tussen twee concurrerende gemeenschappen, waarbij de eerste demonstratief bronzen statussymbolen in het water gooide om aan te tonen hoe rijk en machtig ze wel niet was, waarna de andere natuurlijk niet kon achterblijven. Een andere mogelijkheid is dat de lokale elite deze rivierdepots deed om hun macht te tonen aan de eigen bevolking; of als er te grote spanningen waren tussen de bezittenden en niet-bezittenden, waarbij de bezittenden zich ritueel onttrokken van een deel van hun rijkdom.

Wat er ook van zij, deze rivierdepots kennen een hoogtepunt in de Late Bronstijd en vallen te beschouwen als een opvolging qua statusuitdrukking van de monumentale grafheuvels van de periode ervoor. Vanaf het begin van de IJzertijd neemt hun aantal gestadig af. Aanleiding hiervoor was de introductie van ijzer als nieuw materiaal.

De IJzertijd 800 – 57 v. Chr.

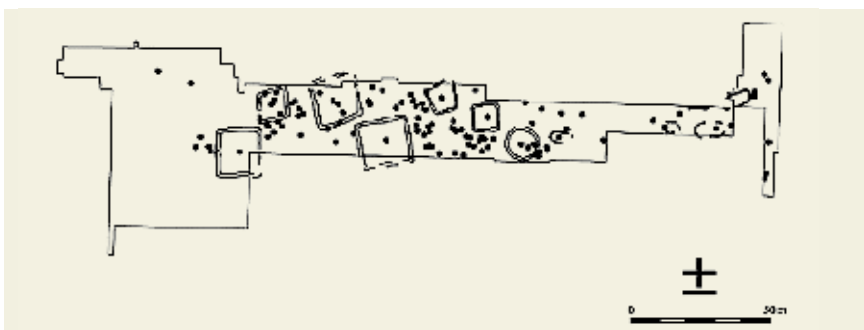
Wellicht was het bezit van ijzer aanvankelijk ook een statussymbool. Door het frequent voorkomen van het erts in de streek tussen Samber en Maas, maar ook in onze gebieden als moerasijzererts (limoniet), verloor het al snel zijn symbolische waarde en ging men opnieuw op zoek naar een andere manier om zijn status te bevestigen.

De Hallstattperiode

De eerste fase, de Vroege IJzertijd, wordt gelinkt aan de Oostenrijkse Hallstattcultuur en gedateerd tussen 800 en 500 v. Chr. Deze cultuur wordt over het algemeen beschouwd als de eerste Keltische cultuur. Wellicht waren hun voorouders reeds langer aanwezig in onze gewesten. Opvallend is de grote continuïteit die we aantreffen tussen de Late Bronstijd en de Vroege IJzertijd. Vermoed mag dan ook worden dat de Urneveldenlieden de eerste Kelten waren die naar hier getrokken zijn, specifiek op zoek naar landbouwgronden; na enige eeuwen gevolgd door de Hallstattlieden, rijk geworden door de (zout)handel, die beschermd werden door kleine privélegertjes. Ze demonstreerden hun rijkdom door nederzettingen op te richten op hoogtes, de zogenaamde 'Fürstensitzen' (bijvoorbeeld de Kemmelberg in West-Vlaanderen). Hierdoor deed zich een nieuw fenomeen voor: de leiding ging niet meer gaan wonen tussen de bevolking waarover ze gezag had, maar ging zich van hen gaan afzonderen: onderdanen zijn letterlijk en figuurlijk ontstaan. Ze lieten zich begraven in rijkelijk van grafgraven voorziene wagengraven, die we echter niet kennen voor wat Gent betreft. Maar ook onder de gewone bevolking werd de hiërarchie scherper. Opvallend is bijvoorbeeld dat in het grafveld van Destelbergen in de loop van de Late Bronstijd opnieuw greppelstructuren rond de graven opduiken (ovaal of cirkelvormig) en in de loop van de Vroege IJzertijd komen daar nog vierkantige monumenten bij, waarvan de zijde kan variëren van 8 tot 19 m.

Hulsbijl uit ijzer, gevonden in de Schelde te Schoonaarde.
[STAM GENT - 099936]

Het grafveld van Destelbergen-Eenbeek in de IJzertijd.
[DE MULDER ET AL, 2009: 66]

Qua nederzettingssporen kennen we een vierkantig, drieschepig gebouw, waarvan de sporen teruggevonden zijn aan de Hoge Weg, dit samen met een grote kuil waarin tal van aardewerk werd aangetroffen en een blauw, glazen kraaltje, dat hiermee het oudste glazen voorwerp van Gent is. Maar ook op andere plaatsen werden sporen aangetroffen: *Meestal verwijzen ze naar kleine landbouwnederzettingen met enkele door greppels omgeven boerderijen. Op de plaats van de voetbalvelden aan de Keiskant in Drongen bevatten enkele kuilen aardewerkfragmenten uit de IJzertijd. Met een aantal scherven kon een restaurateur een grote pot terug samenstellen. Het gaat om een handgevormde en dus niet op het pottenbakkerswiel gedraaide pot* (STAD GENT). Naast andere keramiekfragmenten werden op deze site verbrand huttenleem en fragmenten van weefgewichten aangetroffen.

De La Tène-periode

Omstreeks 500 v. Chr. werd de Hallstattelite opgevolgd door die van La Tène. Ook zij streken neer op de hoogtenederzettingen en lieten zich in wagengraven begraven. Voor wat het Gentse betreft, zijn dichte concentraties van schervenmateriaal

aangetroffen in onder meer de Baaisteeg, het Gouden Leeuwplein, de Kouterdreef, de Lange Kruisstraat en de Schepenhuisstraat. Een tweede concentratie werd aangetroffen op het Sint-Michielsplein. Tijdens de opgravingen voorafgaand aan de parkeergarage op de Kouter, werden grondverkleuringen waargenomen die misschien als de sporen van een bewoonde boomkuil te interpreteren zijn: *Na het omvallen van grote bomen werd de kuil soms als tijdelijke woonplaats ingericht, wat hier ook mogelijk het geval was. Het gerecupereerde aardewerk, enkele honderden kleine fragmenten waarvan de grootste scherf zeven bij zes centimeter meet, is vrij homogeen en kan in de La Tène-tijd worden gesitueerd.* (CHARLES & LALEMAN, 2006: 14)

Uit andere plaatsen weten we dat men vooral tweeschepige, rechthoekige gebouwen optrok. Tot slot kennen we nog de concentraties van Port Arthur en het gebied van de Sint-Baafsabdij. Dit laatste gebied moet een belangrijke plaats geweest zijn daar men het een naam gaf: Ganda.

Ganda, afkomstig uit het Keltisch, betekent zoveel als ‘monding’ of ‘aan de monding’ of de plaats waar twee of meer waterlopen in elkaar vloeien (CFR. GYSSELING, 1945). Of met die waterlopen de Schelde en de Leie bedoeld worden is echter niet zo zeker, daar Ronald De Buck (1995) op overtuigende wijze heeft aangetoond dat de Reep (de Schelde) een gegraven waterloop is als vervolg op de eveneens gegraven Muinschelde. Het ware samenvloeiingspunt van Leie en Schelde zou zich situeren aan het Sint-Annaplein (Schepenvijver). Met het samenvloeiingspunt Ganda zouden de Kelten dan eerder de samenkomst van twee takken van de Leie (de Binnenste en de Buitenste Oude Leie) bedoeld hebben of eenvoudigweg een gebied dat rijk was aan in elkaar vloeiende waterlopen, waarbij we niet mogen vergeten dat deze plaats toen een waar deltagebied was en de Kelten het water (specifiek de bronnen en de samenvloeiingspunten) vereerden en er cultusplaatsen oprichtten. In deze optiek kunnen we vermoeden dat zich op de plaats genaamd Ganda een cultusoorde (wellicht met bijhorende nederzetting) bevond. Materiële bewijzen zijn echter niet teruggevonden.

Landbouw en veeteelt bleven de basis van de maatschappij en hierbij merken we het opnieuw opduiken van vlas in de vondstcontexten en de specialisatie van de schapenteelt. De Kelten stonden bekend voor hun uiterst verfijnde textielproductie. Voor wat de graven betreft merken we dat de hiervoor ingezette traditie om sommige graven aan te duiden door middel van een vierkantige greppelstructuur bewaard blijft. Eén ervan is aangetroffen aan de Hoge Weg en mat 3,60 op 3,80 m. Er werd een beenderpakgraf aangetroffen dat de gecremeerde resten bevatte van een jongvolwassene.

De Schelde bleef als grens fungeren: ten oosten ervan troffen we de ‘Nervi’ (Nerviërs) aan, ten westen de ‘Menapi’ (Menapiërs) en ‘Morini’ (Morinen). Naar verluidt kwamen deze stammen in 57 v. Chr. in contact met de Romein Gaius Iulius Caesar. Daar de Romeinen het schrift kenden eindigt hier officieel de prehistorie en duiken we de historie in.

Wanneer we het procentueel uitdrukken is de periode dat de mens geschreven bronnen kent goed voor ongeveer 0,1% van de menselijke geschiedenis; 99,9% van wat achter ons ligt is met andere woorden prehistorie. En ook die vijf miljoen jaar dat de mens op deze Aarde rondhuppelt, betekent niets voor de geschiedenis van de Aarde. De menselijke aanwezigheid op Aarde is op haar beurt slechts 0,1% van de geschiedenis van de Aarde. Dat betekent ook dat de Aarde gedurende 99,9% van haar geschiedenis de mens niet gekend heeft.

Gallo- Romeins Gent

Dat de Romein Gaius Iulius Caesar (100-44 v. Chr.) ooit een voet gezet heeft tussen Leie en Schelde laat staan in 'Gent' wordt heden ten dage niet meer aanvaard. Traditioneel laat men wel met zijn verovering van het noorden van Gallië kort voor het midden van de eerste eeuw v. Chr. officieel de prehistorie eindigen en dit om de eenvoudige reden dat de Romeinen het schrift kenden. Dit betekent echter niet dat we plotseling schriftelijke bronnen in verband met Gent aantreffen, integendeel, voor heel de Romeinse periode blijft onze rechtstreekse kennis volledig gestoeld op wat de archeologie er ons over leert. Schriftelijke bronnen geven slechts zijdelings informatie over hoe het er hier aan toeging tijdens de Romeinse tijd, en één van de vroegste bronnen is de 'Commentarii de bello Gallico' van Gaius Iulius Caesar.

Portretmedaillon met de voorstelling van Gaius Iulius Caesar (16de eeuw).
[STAM GENT - 09539]

De komst van de Romeinen 57 – 51 v. Chr.

Hij werd in 100 v. Chr. geboren als telg van de 'gens Iulia', een oud en aanzienlijk Romeins geslacht, dat echter nooit de politieke agenda heeft bepaald. Met hem zou het veranderen. Van groot belang binnen zijn carrière is zijn benoeming in 59 v. Chr. tot stadhouder van de provincies 'Gallia Cisalpina' (Noord-Italië), 'Gallia Transalpina' (ook 'Gallia Narbonensis' genoemd, nu de Provence) en 'Illyricum' (ongeveer het huidige Dalmatië).

Op dat moment moet hij reeds met de gedachte gespeeld hebben alleenheerser te worden over het Romeinse Rijk, en om die gedachte te verwezenlijken start hij in 58 v. Chr. met de verovering van de rest van Gallië. Hij weet maar al te goed dat – indien hem dat lukt – hij zijn politieke aanhang fors zal zien toenemen en, wat ook niet te versmaden is, hij er een sterk getraind leger zal aan overhouden. Om van het financiële gewin nog maar te zwijgen.

Het lukt hem wonderbaarlijk: één jaar later bevindt hij zich reeds ten noorden van Gallië. De reden dat hij zo snel kon doorstoten heeft in de eerste plaats te maken met de sterke onenigheid die heerste in Keltisch Gallië. Ten noorden van dat gebied komt hij

dan in contact met de 'Belgae', waarmee Caesar alle volkeren aanduidt die leven tussen de 'Sequana' (Seine) en de 'Thenus' (Rijn). Al snel verslaat hij een confederatie van de zuidelijke Belgen aan de 'Axona' (Aisne, rivier in Noord-Frankrijk). Vervolgens zoekt hij de confrontatie op met de 'Nervii' (Nerviërs), die het gebied ten oosten van de Schelde bewonen. Hij kan hen slechts met veel moeite verslaan aan de 'Sabis', waarmee wellicht de Selle – een zijriviertje van de Schelde in Noord-Frankrijk – bedoeld wordt. Hij besluit zijn eerste jaar bij de Belgen met de inname van de vesting der 'Atuatici' (Atuatukkers). Vervolgens (56 v. Chr.) trekt hij ten strijde tegen de 'Menapii' (Menapiërs, de westelijke Schelde-bewoners), en de wat verder naar het zuiden levende 'Morini' (Morinen). Reden is *omdat zij na de onderwerping van Gallië de enigen waren, die de wapens nog niet hadden neergelegd en hem nog geen gezanten hadden gestuurd om vrede te vragen [...]* (CAESAR, 1990: 78).

Hij meent hen snel te kunnen onderwerpen; de praktijk is wel anders: vanuit hun bossen en moerassen zullen de Menapiërs en de Morinen gedurende twee jaar een guerrilla-oorlog voeren tegen de troepen van Caesar. Ondertussen hebben de 'Treveri' (Treverers) en de 'Eburones' (Eburonen) zich zonder slag of stoot overgegeven aan de Romeinen, en het zijn net die twee volkeren die in 54 v. Chr. in opstand komen: denk aan het epos van Ambiorix. De opstand kent aanvankelijk succes en andere volkeren sluiten zich bij de opstandelingen aan. Het wordt evenwel een maat voor niets: in 53 v. Chr. worden allen verslagen en ook de Menapiërs en Morinen aanvaarden de vrede. Een laatste opstoot komt er in het jaar daarop: onder leiding van Vercingetorix barst een algemene opstand los in Centraal-Gallië waarbij ook volkeren uit onze gewesten zich aansluiten. Ook deze rebellie eindigt met de nederlaag van de opstandelingen: in 51 v. Chr. is aldus Gallië volledig door de Romeinen veroverd. Caesar heeft zijn doel bereikt en hij kan terugkeren naar Rome.

De vroeg-Romeinse tijd 51 v. Chr. – ca. 250 n. Chr.

In Italië aangekomen raakt Caesar verwickeld in een burgeroorlog, om er als alleenheerser uit te komen, waarmee hij de basis legt van het latere Keizerrijk. Dit Keizerrijk wordt in 31 v. Chr. werkelijkheid en de eerste keizer is Octavianus (27 v. Chr. – 14 n. Chr.), adoptiefzoon van Caesar en beter gekend onder zijn eretitel 'Augustus'. Vermits hij en zijn opvolgers (en dit tot 284 n. Chr.) zich 'princeps' (de eerste, de aanzienlijkste, de leider) laten noemen, wordt deze periode van het Keizerrijk ook aangeduid als het Principaat.

Het is onder Augustus' bewind dat Gallië wordt opgesplitst in drie provincies: 'Aquitania' (Zuid-Frankrijk), 'Gallia Lugdunensis' (cfr. 'Lugdunum', nu Lyon) en Belgica (Noord-Frankrijk en België). Aan het hoofd van zo een provincie staat een stadhouder. Vervolgens wordt elke provincie opgesplitst in een aantal 'civitates', waarbij men zoveel mogelijk de grenzen volgt van de vroegere Keltische afbakening. Voor wat onze gewesten betreft krijgen we ten oosten van de Schelde de 'Civitas Nerviorum' met Bavai en ten westen van de Schelde de 'Civitas Menapiorum' met Kassel als hoofdstad. Deze civitates hebben een grote interne autonomie, maar ze zijn wel onderworpen aan het centrale gezag, wat betekent dat ze belastingen moeten betalen en manschappen leveren voor het leger. Deze onderworpenheid is totaal nieuw voor onze gewesten: voor het eerst is men afhankelijk van een centraal gezag, een Staat, waarvan het zwaartepunt in Rome ligt, de stad van waaruit alles bedisseld wordt.

In de eerste plaats beslist men er de bestaande machtsstructuren in de civitates in stand te houden. Zeker onder keizer Claudius (41-54 n. Chr.) wordt een bewust pro-Gallië politiek gevoerd, wat zich onder meer uit in het feit dat de lokale aristocratie het Romeinse burger-

recht verkrijgt en toegelaten wordt tot de hogere standen. Men doet dit in de eerste plaats omdat men er zich in Rome terdege van bewust was dat men Gallië best kan 'gebruiken'. Reeds in de pre-Romeinse tijd had de landbouw zich in grote delen van Gallië sterk ontwikkeld evenals de handel, over zowel aard- als waterwegen, met Germanië en Brittannië.

Uitzondering op deze situatie zijn onze gewesten omdat de zandgronden hier, ondanks de inspanningen van de Kelten, te weinig opleverden in vergelijking met de vruchtbare leemstreek. Het gevolg daarvan is dat doorgedreven handelscontacten in het Menapisch gebied zo goed als onbestaande zijn, wat onder meer bewezen wordt door het ontbreken van een uitgebreid wegennet. Ook door het feit dat de Menapiërs, in tegenstelling tot de Nerviërs, geen eigen muntslag kennen. Het gevolg van dit alles is dan ook dat we met moeite kunnen spreken van een daadwerkelijk Menapisch 'Rijk': eerder van een amalgaam van diverse dorpen die geen centraal politiek gezag kennen. Dit wordt bevestigd door Dio Cassius (Coccejanus; ca. 150 – ca. 235 n. Chr.) die schrijft dat de Menapiërs geen steden kennen en in eenvoudige hutten wonen. Volgens Caesar waren ze met amper 30.000.

Het wegennet

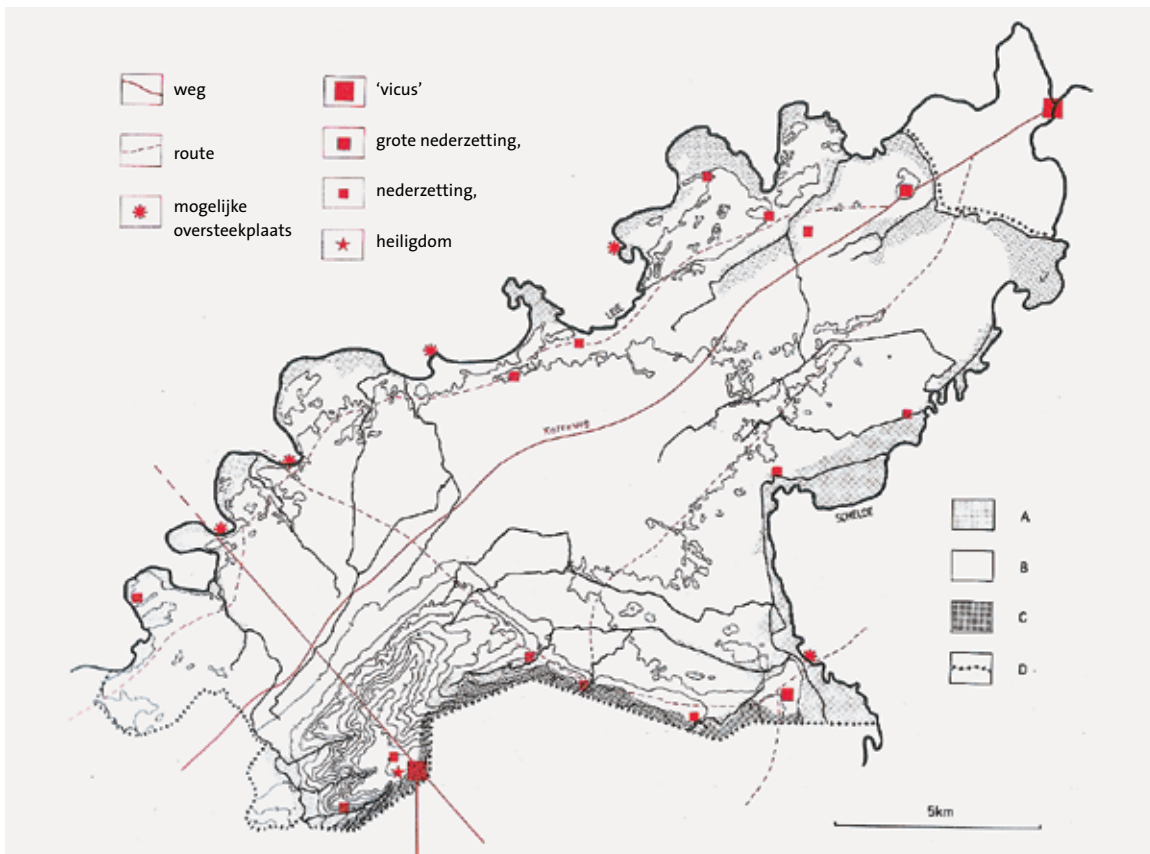
Dit alles heeft tot gevolg dat de eerste sporen van romanisering in onze gewesten pas opduiken omstreeks het midden van de eerste eeuw n. Chr., een goede 100 jaar na de 'verovering' door Caesar. Bijkomende reden is dat onze gewesten vanuit militair standpunt niet interessant waren, zodat hier dan ook geen permanente kampen worden opgericht, noch bijhorende wegen worden aangelegd.

DE LANDWEGEN

In andere delen van Gallië is met de aanleg van een georganiseerd wegennet reeds begonnen onder de regering van keizer Augustus, maar de constructie van een uitgebreid wegennet kent een intensief hoogtepunt onder de regering van Claudius (41 – 54 n. Chr.). Het werd echter niet voltooid onder zijn regering: het was zo'n reusachtig project dat het maar liefst drie eeuwen in beslag zou nemen, en pas in het begin van de derde eeuw voltooid werd onder de regeringen van de keizers Septimus Severus en Caracalla. In totaal werden in die tijdsspanne van drie eeuwen in gans het 'Imperium Romanum' maar liefst 10.000 km hoofdwegen en 200.000 km secundaire wegen aangelegd. Daarnaast bestonden nog tal van vertakkingen die de verschillende nederzettingen met elkaar verbonden.

Aanvankelijk gebeurde het aanleggen van een landwegennet uit zuiver militaire overwegingen, waardoor de wegen een rechtlijnig tracé volgden teneinde snelle verplaatsingen van de troepen mogelijk te maken. Deze wegen werden reeds vroeg in België aangelegd, maar beperkten zich tot de vruchtbare gronden. De zandige gronden, waartoe Gent behoort, moesten wachten tot (ten vroegste) het midden van de eerste eeuw n. Chr. Pas dan werden ook hier wegen aangelegd, wel niet zo secuur als de vroegere, net omdat ze geen echte militaire functies hadden. Deze nieuwe wegen zijn van de schaarse prehistorische zandwegen te onderscheiden doordat ze een vorm van wegverharding (bijvoorbeeld van aangestampte aarde) kregen.

Gent-Kortrijk is de eerste aangelegde verbinding; deze moet vrij belangrijk zijn geweest, daar er maar liefst twee wegen worden aangelegd: een 'Karrenweg' en een 'Leieroute'. Via Kortrijk kon men dan Kassel bereiken, de hoofdplaats van het Menapische gebied. De Karrenweg, zo geheten naar een veelvoorkomend toponiem, is een weg die in latere tijden ook nog een belangrijke rol zal blijven spelen. Zo vormt deze weg in de vroege 11de eeuw (ongeveer) de grens tussen de kasselrijen Oudenaarde en Kortrijk. Andere aanduidingen die het belang van deze weg bevestigen zijn onder meer dat hij praktisch geen latere (middeleeuwse) dorpskernen doorkruist en in vele gevallen het grensgebied

De wegen naar
Gent: rood vierkant
rechtsboven.
[VERMEULEN, 1992: 159]

van een gemeente vormt. In sommige van deze gemeenten wordt deze weg aangeduid als de 'Oude Heirweg', de 'Weg Kortrijk naar Gent' of de 'Keistraat'. Dit laatste is het geval in Sint-Martens-Latem, en het is een interessant toponiem daar dit kan duiden op het verharden van de weg met keien, wat wellicht bevestigd wordt door het aantreffen van concentraties grintkeien op akkers vlak naast deze weg.

Opvallend is hoe men deze weg heeft aangelegd op gronden die zich situeren tussen 10 en 12 m boven de zeespiegel en dat men hierbij steeds de minst natte plaatsen opzoekt. In het alluviale gebied van het Gentse is dit niet mogelijk en hier dient men dan ook speciale maatregelen te treffen. Sporen van deze maatregelen zijn teruggevonden tijdens de noodopgraving van de nederzetting die zich situeerde op het Vliegveld van Sint-Denijs-Westrem. Het tracé van de weg werd er gelokaliseerd over een lengte van een 200 m; in de woonzone heeft hij een breedte van minstens 4 m, buiten de woonzone minstens 3,5 m. Opvallend binnen de woonzone is dat de weg een fundering bezit die minimum 70 cm diep is. Deze fundering vervangt een leemlaag die men had verwijderd daar ze een goede afwatering in de weg stond. Buiten de woonzone wordt het water afgevoerd naar langs beide zijden van de weg lopende greppels.

Op deze Karrenweg komt de Leieroute uit die ook verbinding geeft met Kortrijk en waarmee de oude baan Gent-Kortrijk bedoeld wordt, een baan die tot in de 18de eeuw als verbinding tussen beide steden werd gebruikt. Deze baan volgt de loop van de Leie maar snijdt de grootste meanders steeds zorgvuldig af. Ook nu wordt getracht de baan steeds op de hoogst gelegen plaatsen aan te leggen, zodat het tracé in de natte seizoenen niet overstroomt, wat niet altijd lukt. Of er een Schelderoute is geweest is tot nu toe zuiver hypothetisch en steunt op de aanduiding in middeleeuwse teksten van het bestaan van

een 'heirweg' op de linkeroever. Wanneer we dit latere tracé bekijken valt direct op dat de weg op redelijke afstand van de Schelde gelegen is. Men vermoedt verder dat Gent aansluiting gaf op de grote hoofdweg die liep van Bavai (de hoofdplaats van het Nervisch gebied) over Blicquy en Velzeke naar Gent en mogelijks verder noordwaarts in de richting van de Scheldedelta.

De waterwegen

Niettegenstaande de aanleg van landwegen gebeurt ook in de Romeinse tijd het meeste vervoer te water en blijven de Leie en de Schelde de wegen bij uitstek, wat onder meer tot uiting komt door het feit dat net langs deze rivieren belangrijke agglomeraties tot ontwikkeling komen. Ook in het Gentse is dit het geval; aan de basis van deze evolutie liggen de reeds bestaande nederzettingen uit de IJzertijd.

DE NEDERZETTINGEN

Gaius Antonius kwam uit het Zuiden, uit het land waar de zon hoger staat en feller laait. Hij had Rome, zijn vaderstad, verlaten aan het hoofd van zijn legioen en stapte op naar het land van mist en water, dat de grote Julius Cesar voor het keizerrijk veroverd had. [...] Toen bereikten zij eindelijk een kleine rivier, de Legia, die zij volgden tot waar ze uitmondt in een trotse stroom, de Scaldis. [...] Gaius had toen een inval. Bij hem rees de gedachte op deze plaats een stad te bouwen, een eerbiedwaardige en sterke burcht als Tongeren of Trier. Reeds de dag nadien deed hij bevelen uit en korte tijd daarna werd de opbouw ingezet met een kasteel voor Gaius. [...] Toen brak de dag aan waarop Gaius' kasteel voltooid was. De veldheer was er zo fier op, dat hij zijn merk op het werk wilde slaan en boven de toegangspoort de afkorting van zijn naam in een gevelsteen liet beitelen: GANT, d.w.z. Gaius Antonius. En de voorbijgangers lazen het merk. Gant, zeiden ze, en later zegden ze Ganda. En nog later, Gent. (DE RYCK, 1955: 10-11)

Op basis van teruggevonden archeologica mogen we stellen dat in onze gewesten de aloude ijzertijdnederzettingen blijven bestaan en verder evolueren. Aanvankelijk is er zelfs van Romeinse invloed geen sprake. Deze manifesteert zich pas vanaf het midden van de eerste eeuw n. Chr. Pas dan ontstaan nieuwe nederzettingen, voornamelijk dankzij de relatieve rust die is opgetreden onder het bewind van keizer Augustus tijdens de zogenaamde 'Pax Romana'. Deze trend zet zich verder door onder zijn opvolgers. De 'rust' werkt zodanig stimulerend dat onze regio tijdens het Principaat naar alle waarschijnlijkheid dichter bevolkt was dan tijdens de latere Vroeg-Middeleeuwse periode. Een bevolkingsinput van buitenaf wordt verondersteld maar is niet bewezen. Qua structuur volgen de teruggevonden nederzettingen steeds hetzelfde patroon. Zoals in de prehistorie is er een voorkeur om zich te gaan vestigen in de nabijheid van waterlopen, en alles wijst erop dat men ditmaal de diverse ecologische niches rond die waterlopen intensief gaat benutten.

Wonen doet men steeds op de zandruggen vanwaar men uitzicht heeft over het gebied en van waaruit men de andere landschapstypes gemakkelijk kan bereiken. Zo kan men het beboste dekzandgebied intrekken voor hout, dienstig bij zowel het vervaardigen van gebruiksvoorwerpen als de woningbouw. Trekt men naar de rivierzijde toe dan komt men vooreerst in een vaak lemige randzone geschikt voor akkerbouw; vervolgens in een alluviaal gras- en veengebied dienstig voor veeteelt; ten slotte aan de rivier zelf en haar oevers, geschikt voor visvangst maar ook voor de watervoorziening van de nederzetting. Vervolgens worden de nederzettingen van elkaar gescheiden door een bekensysteem. Het kan geen toeval zijn dat vele tot vandaag bestaande beken zowat haaks in de Schelde en Leie uitkomen. Qua typologie onderscheidt men enerzijds nederzettingen met een landelijk karakter en anderzijds nederzettingen met een stedelijk karakter.

De nederzettingen met een landelijk karakter

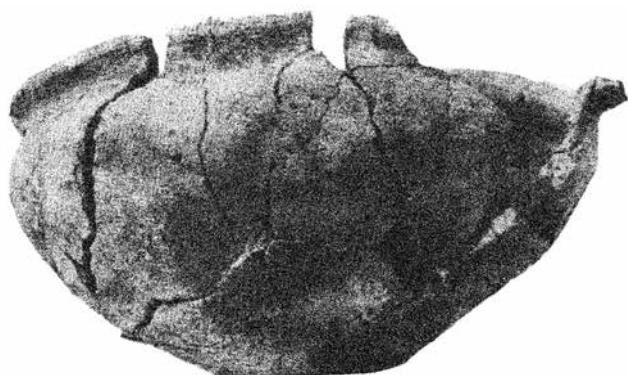
De nederzettingen met een landelijk karakter kunnen opgesplitst worden in enerzijds kleine groepsnederzettingen en anderzijds grote groepsnederzettingen, en ten slotte hebben we de 'villa's'.

DE KLEINE GROEPSNEDERZETTINGEN

Onder kleine groepsnederzettingen verstaan we nederzettingen waarvan het grondgebied zich situeert tussen een 0,5 en 2 ha. Aan de basis ligt in veel gevallen één enkele hoeve, die – door uitbreiding van de familie of samenvoeging van het grondgebied van diverse al dan niet verwante families – uitgroeit tot een kleine groepsnederzetting of een gehucht bestaande uit minstens twee of drie samenhangende woonerven.

Drie dergelijke nederzettingen worden vermoed voor wat betreft de Gentse stadskern en wel op (1) het gebied van de Zandberg, (2) het gebied van het Koophandelsplein (op beide oevers van de Leie) en (3) het gebied van het Gravensteen.

Deze lokalisatie is gebeurd op basis van graven, schervenconcentraties en muntvondsten. Zo worden volgens een mededeling van Joseph Maertens de Noordhout voor 1938, uit de Leie in de buurt van het Koophandelsplein, een aantal bronzen munten opgebaggerd, te dateren tussen de eerste en het begin van de vierde eeuw.

Een door brand vervormde pot gevonden in een graf in Pekelharing.

[OUDE KOEIEN UIT DE GRACHT, S.A.: 7]

Eén van die graven is gevonden onder een keldermuur van een huis in de Pekelharing behorende tot het gebied van het Koophandelsplein. Het is een brandrestengraf waarbij de gecremeerde restanten van de dode, samen met enige grafgiftten, uitgestrooid worden in een kuil die een houten bekisting kan hebben (getuige de vondst van spijkers). De kuil had een lengte van ongeveer 1,80 m en een breedte van ongeveer 1 m. Tot de grafgiftten behoorde een door brand vervormde pot. Soortgelijke sporen

werden in september 1998 ontdekt op de Botermarkt, behorende tot het gebied van de Zandberg. Binnen de actieradius van hetzelfde gebied werd volgens Martinus De Bast in 1811 – bij werken aan de woning in de nabijheid van de Sint-Baafskathedraal – ook een brandrestengraf aangetroffen.

Deze eigenaardige begrafeniswijze – crematieresten een laatste rustplaats geven in een graf dat qua vorm een inhumatiegraf is – treffen we in gans de Scheldevallei aan, en dit vanaf de eerste decennia van de eerste eeuw n. Chr. Dit type van begraven blijft in gebruik tot laat in de derde eeuw. Aan de basis ligt het brandrestengraf zoals we dat kennen uit de IJzertijd, maar in de IJzertijd is het slechts één van de vele begrafeniswijzen. Vanaf de eerste eeuw wordt het echter algemeen, en zien we dat het graf groter en groter wordt om de vorm van een inhumatiegraf aan te nemen. Deze uniformiteit duidt op een diep beleefd begrafenisritueel. Wat aan de basis ligt van deze evolutie valt niet meer te achterhalen.

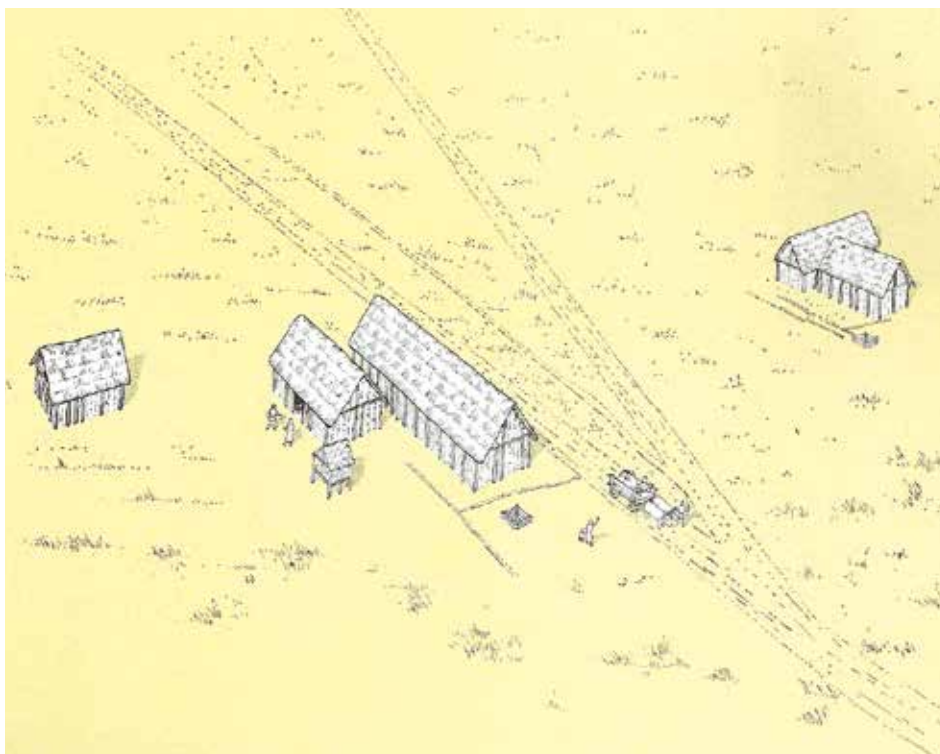
Graven mogen dan wel gekend zijn voor wat betreft het Gentse centrum, gebouwssporen vinden we niet: daarvoor moeten we ons begeven naar de Gentse rand. Zo vond men te Sint-Martens-Latem sporen terug van een rechthoekig, éénschepig woonhuis met aanbouw en verder enige restanten van een schuur en wat kleinere gebouwen. Uit deze sporen blijkt dat men verder bleef bouwen volgens de traditionele houtbouwtechniek.

Toch is er sprake van een Romeinse beïnvloeding van deze traditionele houtbouw. Deze invloed wordt bewezen door het feit dat de woning éénschepig is. Traditioneel kennen we tweeschepige gebouwen waarbij het dak volledig gedragen wordt door een centrale rij van diep ingegraven nokpalen, waarbij de ondiep ingegraven wandstijlen slechts een afsluitende functie hebben. Na verloop van tijd verandert dit systeem en wordt de nokbalk nog slechts gedragen door twee ingegraven nokpalen. Het dak wordt verder gestut door dieper ingegraven wandstijlen en een systeem van horizontale bintbalken en verticale stijlen. Deze verandering wordt algemeen beschouwd als een Romeinse inbreng, die zich ook uit in het feit dat aan sommige huizen kelders worden toegevoegd.

DE GROTE GROEPSNEDERZETTINGEN

Beide gebouwtypes (tweeschepig en éénschepig) werden teruggevonden op de site van Sint-Denijs-Westrem (Vliegveld). Men ontdekte er de sporen van een ovaalvormige nederzetting, ongeveer 4 ha groot, die bestaat uit maximaal acht boerderijen met aangrenzend grafveld dat plaats bood aan een 200 doden. We hebben hier dus duidelijk te maken met een grote groepsnederzetting. Dat die hier ontstond heeft te maken met de aanwezigheid van de reeds vermelde Karrenweg op deze plaats. Het aangehaalde grafveld ligt volledig gescheiden van de eigenlijke woonzone, een kenmerk dat we in alle Gallo-Romeinse nederzettingen in onze regio aantreffen.

De afstand tussen beide kan variëren van enkele tientallen meter tot maximaal 400 meter. Naast de teruggevonden gebouwplattegronden zijn in Sint-Denijs-Westrem ook vijf waterputten ontdekt. Verder werden er diverse kuilsporen aangetroffen; ze hebben een ovaal grondplan met redelijk steile wanden en een bijna vlakke bodem. Deze kuilen werden in de eerste plaats gebruikt als graansilo's; ze zijn gegroepeerd aangetroffen en steeds op de hoogste en dus meest watervrije delen van de site. Andere kuilen vertonen een rechthoekig grondplan en hebben recht uitgestoken wanden met een bijna vlakke

Reconstructietekening van een deel van de site van Sint-Denijs-Westrem (Vliegveld).
[DECAVELE (REDACTIE), 1989: 33]

bodem. Hierin werden geroosterde eikels en gierst opgeslagen. De site van Sint-Denijs-Westrem gaat dus duidelijk over een grote groepsnederzetting, zij het geen al te rijke. Een rijkere groepsnederzetting moet zich bevonden hebben te Port Arthur, waarbij ook vondsten gedaan op de Slotenkouter en de Hogeweg mogen gerekend worden. Zo werden aan de Hogeweg sporen aangetroffen van een grafveld bestaande uit brandrestengraven die – naast verbrand been, houtskool en spijkers – ook grafgiftten (keramieken bекers) bevatten.

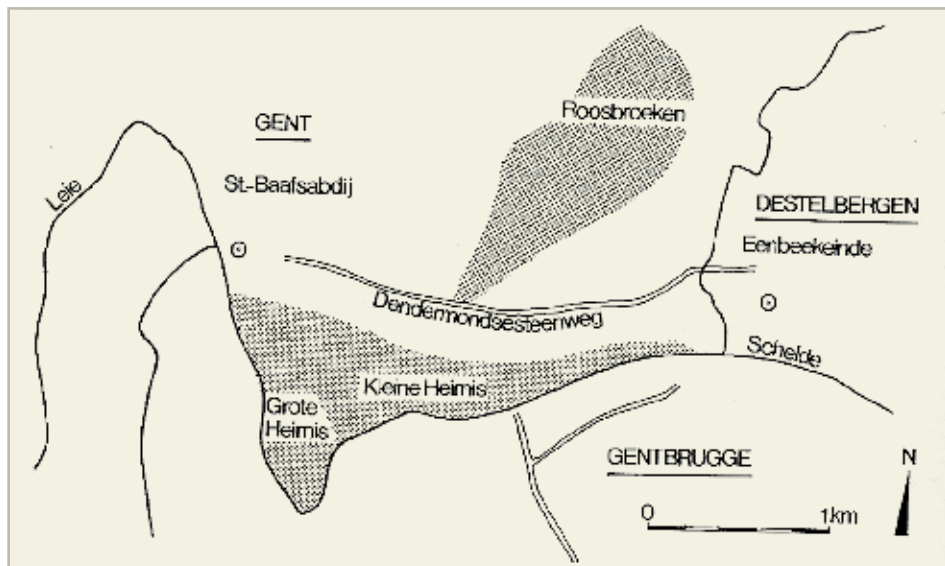
DE VILLA'S

In andere delen van België zijn vele rurale nederzettingen opgeheven met de opkomst van de villa's. Onder 'villa' verstaan we een groots opgezet landbouwbedrijf. Deze ontstonden in de loop van de tweede helft van de eerste eeuw. Echter niet in onze streken. Hoofdoorzaak is de relatieve onvruchtbaarheid van de zandgronden. Dit neemt niet weg dat er toch een villa vermoed wordt in het Gentse, specifiek op de Blandijnberg. De argumenten hiervoor zijn divers:

- (1) vooreerst hebben we het toponiem Blandijnberg, het enige Romeinse toponiem dat Gent rijk is en dat zoveel betekent als de 'berg van (een zekere) Blandius';
- (2) dat er bewoning was op deze plaats wordt verder aangetoond door de vondst van een aantal aardewerkfragmenten bij opgravingen in de buitentuin van de Sint-Pietersabdij; ze variëren van tegels over bakstenen tot fragmenten van wandschilderingen met kleurige strepen. Ze werden echter niet in situ gevonden, maar moeten ooit van een hoger gelegen gedeelte van de Blandijnberg zijn afgegleden;
- (3) de 'villa'-aanwezigheid wordt verder bevestigd door de vondst van volledig aardewerk bij de aanleg van het Sint-Pietersplein, wat een indicatie is dat er zich daar graven moeten bevonden hebben;
- (4) dat de plaats langdurig bewoond is geweest wordt ten slotte bewezen door de vondst van tal van Romeinse munten in dat gebied, vooral opgetekend in oudere literatuur. Zo kennen we de vondst van een bronzen munt, geslagen onder keizer Antonius Pius (138-161) en aangetroffen bij het slopen van de oude Sint-Kwintenskapel. De belangrijkste vondsten gebeurden echter bij de aanleg van het Sint-Pietersplein in 1810-1811, toen de natuurlijke helling tussen het Sint-Amandsplein en de Sint-Pieterskerk werd afgegraven. Volgens Martinus De Bast (1813) werden toen meer dan 80 muntstukken in

De Dendermondse-steenweg, een herinnering aan de Romeinse aanwezigheid in het Gentse.

[POULAIN (REDACTIE), 1985: 8]

brons en zilver opgedolven, gaande vanaf keizer Nero (54-68) tot keizer Valentinianus (364-375). Gezien het feit dat de munten verspreid over het terrein werden aangetroffen, gaat het hier niet om een muntschat, maar om in de loop der eeuwen verloren geld, wat duidt op een langdurige bewoning.

De nederzettingen met een stedelijk karakter

Vervolgens hebben we de nederzettingen met een stedelijk karakter, aangeduid met de term 'vici'. Een 'vicus' is echter nog geen echte stad en valt eerder te situeren tussen een ware stad en een grote landelijke nederzetting. Het is een secundair centrum dat een centraliserende – specifiek economische en soms religieuze rol – vervult voor de omgeving. Eén van deze nederzettingen met een stedelijk karakter zou de 'vicus Ganda' geweest zijn, waarvan men ooit dacht dat hij zich uitstreckte vanaf de Sint-Machariuswijk via de Dendermondsesteenweg tot Destelbergen-Eenbeekeinde. Het organische verband tussen beide uitersten wordt echter reeds lang niet meer aanvaard; wel onderscheiden we een westelijke sector en een oostelijke.

Onder de 'westelijke sector' verstaan we de Sint-Machariuswijk, waar Romeinse bewoning is aangetroffen van het midden van de eerste eeuw tot in de vierde eeuw. Het is deze westelijke sector die het meest kans maakt om door te gaan voor de vicus Ganda. Losse vondsten werden er reeds lang gedaan: zo vermeldt Martinus De Bast in 1808 de vondst van Romeinse munten in het Spanjaardenkasteel. Andere munten werden aangetroffen tijdens opzoekingen eind 19de en begin 20ste eeuw in de ruïnes van de Sint-Baafsabdij. Deze oude vondsten en onderzoeken worden bevestigd door drie grote opgravingscampagnes die door de Gentse dienst voor Stadsarcheologie in de Sint-Machariuswijk werden ondernomen.

Uitzonderlijk is de vondst van een Romeinse 'intaglio', een ringsteen. Hij toont een afbeelding van een tweespan in galop en is vervaardigd uit bloedjaspis of heliotroop, afkomstig uit India. De Romeinse aanwezigheid wordt echter het duidelijkst aangetoond door de vondst van aardewerk. Massa's potterscherven en fragmenten van dakpannen werden hier dan ook aangetroffen. Gezien de grote hoeveelheden vermoedt men dat er op deze plaats sprake was van een ambachtelijke bedrijvigheid, specifiek een pottenbakkersatelier en een atelier voor dakpanfabricage.

Naast artefacten werden tal van bodemsporen aangesneden: vooreerst trof men twee kuilen aan, die wellicht getuigen van lokale zandwinning; vervolgens vond men een aantal paalgaten, die de stille getuigen zijn van een eenvoudig gebouwtje, opgetrokken uit vierkantig gekapte palen, met ertussen vlechtwerk of houten planken.

Vermoed wordt dat hier misschien zelfs sprake is van het gebruik van Doornikse kalksteen. Deze steen werd door de Gallo-Romeinen gebruikt als toeslag bij de lokale ijzerwinning (wat bewezen is voor wat betreft deze site) en als steensoort bij de huizenbouw (wat niet bewezen is voor deze site). We weten dat men deze steen verder gebruikte als grondstof voor het vervaardigen van mortel en pleisterwerk en als grondstof voor het vervaardigen van funderingen en sokkels van woningen.

Vervolgens hebben we de 'oostelijke sector' of de site Destelbergen-Eenbeekeinde, waar de Universiteit Gent een aantal opgravingen heeft uitgevoerd, die een schat aan materiaal aan het licht brachten, wat aantoont dat deze plaats bewoond was tussen ca. 50 tot 270. In het uiterste oosten van de nederzetting werden sporen aangesneden van een grafveld, dat in de loop der tijden diverse malen verplaatst is. In totaal werden een 130 graven onderzocht en alle behoren tot het type van brandrestengraven. Bij deze grote grafvelden werden de doden verbrand op een brandstapel die hergebruikt werd;

Een teruggevonden Romeinse ringsteen.
[DECAVELE (REDACTIE), 1989: 29]

Bronzen beeldje
voorstellende de god
Mars teruggevonden
te Kruishoutem.
[ERFGOEDINZICHT -
ARCHEOCENTRUM VELZEKE
- 01396]

vervolgens werden de resten van de brandstapel genomen, het leeuwendeel werd dan in een individueel graf bijgezet, maar een kleiner deel zou in een 'sacrale kuil' gedeponeerd zijn. Nu heeft men op het grafveld een kuil teruggevonden met een lengte van 13,20 m, een breedte van 1,40 m en een dikte van 1 m. In totaal zijn in deze kuil 17,5 kg gecremeerde beenderen aangetroffen, goed voor minstens een twintigtal individuen. Verder werden er een 50-tal mantelspelden in aangetroffen, een bronzen reukflesje, gesmolten glas, ijzeren, bronzen en benen sieraden, een twintigtal muntstukken en meer dan 150 kg potscherven, afkomstig van minsten 800 verschillende stukken vaatwerk. Deze kuil werd aanvankelijk geïnterpreteerd als zijnde een massagraf. Later werd gedacht aan een sacrale kuil, alhoewel sommigen dit ontkrachten en stellen dat de kuil aanvankelijk een leemwinningsput was, die bij de ontruiming van het grafveld als depot hiervoor dienst deed. Ook dit behoort tot de mogelijkheden.

Meer westelijk werden sporen van bewoning aangetroffen; het betreft een door een palissade omgeven nederzetting, waarin huizen stonden die uit hout waren opgetrokken, en waarvan enkele zeker een pannendak hadden. Daarnaast zijn sporen van bijgebouwtjes aangetroffen en verder talrijke houten waterputten, leemputten, een kolenbranderskuil en resten van plaatselijke metallurgie. Al deze vondsten wijzen op een nederzetting met gemengd agrarisch-ambachtelijk karakter.

Op deze site werd ook een offerkuil blootgelegd. Het gaat hier wellicht om het restant van een hondenuffer, daar de vulling niet enkel een 60-tal opzettelijk gebroken stuks aardewerk, doch ook de gecremeerde resten van een hond bevat. De kuil is aangelegd in het midden van de eerste eeuw en zodoende ook het oudst gedateerde Gallo-Romeinse spoor op de site, wat er dus kan op wijzen dat dit een bouwoffer was, gebracht bij de oprichting van de nederzetting.

Of de Romeinse religie was doorgedrongen tot deze site blijft een open vraag. Indien we afgaan op de versiering van de teruggevonden vuurbokken – die moesten zorgen dat de haard en/of de kookplaats goed functioneert – merken we dat deze bestaat uit geometrische symbolen en dierenkoppen. Deze versieringen gaan terug op Keltische gebruiken en staan (wellicht) symbool voor de offers die aan de geesten van de overledenen op het huisaltaar werden gebracht.

Terra sigillata-schotel
teruggevonden in
Bourgoyen.
(CHARLES & LALEMAN, 2006)

Zelfs wanneer men duidelijke sporen van Romeinse goden terugvindt, zoals te Kruishoutem – waar een 30-tal bronzen godenbeeldjes zijn aangetroffen, waarbij de voorkeur opvalt voor de god Mars – kwam de Keltische geloofswereld toch nog om de hoek kijken. De oorlogsgod Mars was in de eerste plaats populair omdat hij probleemloos gelinkt kon worden aan de Keltische oorlogsgod Camulus, een mooi staaltje van de ‘interpretatio romana’ dus. Feit is dat de Romeinse religie slechts met mondjesmaat in onze gewesten is doorgedrongen.

Ten slotte moeten we nog wijzen op het ontdekken, vlak bij de Schelde, van een stenen constructie (die niet onderzocht kon worden) die kan wijzen op het bestaan van een aanlegplaats. Algemeen wordt aangenomen dat het toponiem ‘Gentbrugge’ teruggaat tot de eerste brug die over de Schelde werd aangelegd en wel omdat (wellicht) daar de baan komende uit Blicquy de Gentse regio bereikte.

Koperen (legering)
fibula stammende uit
de eerste eeuw
[STAM GENT - 05031.11]

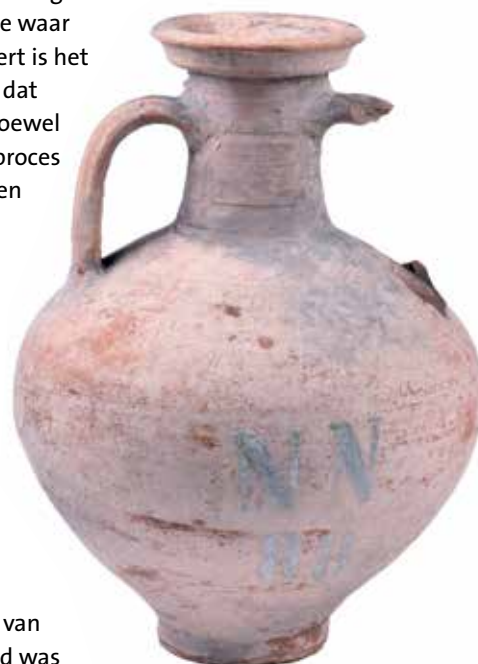
De artefacten

Naar al deze nederzettingen werd Romeinse handelswaar ingevoerd. Vondsten van keramiek en metalen voorwerpen zijn de meest tastbare resultaten. De Romeinse keramiek valt onder te verdelen in twee grote categorieën: luxe-aardewerk en gebruiks-aardewerk. Geïmporteerd luxe-aardewerk is vrij zeldzaam. Opvallend is dat dit in de eerste plaats wordt aangetroffen in nederzettingencontext en zelden in grafcontext. Blijkbaar beseften men maar al te goed dat de dode het niet meer nodig zou hebben. Een voorbeeld hiervan is een terra sigillata-schotel die in 1811, zij het niet in context, gevonden werd in de Bourgoyen: *De schotel uit de Bourgoyen is een kenmerkend Oost-Gallisch product uit Rheinzabern en kan in de tweede helft van de 2de eeuw worden gedateerd. De rand is versierd met gestileerde bladeren. De naamstempel ONE[RATVS] verwijst naar de pottenbakker die het stuk vervaardigde.* (CHARLES & LALEMAN, 2006: 18)

Het gebruiks-aardewerk is op te delen in enerzijds producten op de draaischijf gevormd en anderzijds handgevormd aardewerk, waarbij het eerste geïmporteerd is en het tweede van lokale fabricage.

Tussen 40 à 80% van de teruggevonden keramiek is importmateriaal – waarbij de schommeling van het percentage chronologisch is bepaald, en als volgt te verklaren valt: in het begin van de romanisering is geïmporteerde waar zeldzaam en lokale waar talrijk; naarmate de romanisering vordert is het omgekeerd. Dit langzaam infiltratieproces heeft er voor gezorgd dat men vroeger veel lokale waar voor pre-Romeins heeft aanzien, hoewel het uit de Romeinse tijd dateert. Dat er een langzaam infiltratieproces was, wordt verder bewezen doordat Keltische versieringsmotieven op de lokaal vervaardigde waar tot ver in de eerste eeuw n. Chr. blijven doorleven, om pas te vervallen – en dit samen met het belang van handgevormd aardewerk – in het midden van de tweede eeuw. Verder treffen we metalen voorwerpen aan, vervaardigd uit lood, ijzer, koper, brons en goud. Twee categorieën zijn specifiek het vermelden waard: fibulae (mantelspelden voor het vasthechten van kledij) en munten.

Amfoor te dateren
in de eerste helft
van de tweede eeuw.
[STAM GENT - 14537.069]

De handel

Munten worden gebruikt bij handelsactiviteiten die de gewone ruil van goederen overstijgen; de ingevoerde handelswaar was voornamelijk olijfolie, visolie en wijn. Deze handel wordt onder meer bevestigd door de vondst van tientallen munten op de site van de Blandijnberg, waaruit blijkt dat deze plaats zeker ingeschakeld was

binnen een geldeconomie. Teruggevonden amforen zijn stille getuigen van het vervoer van aangehaalde producten. Wat uitgevoerd wordt weten we dankzij een aantal antieke teksten. Zo maakt Strabo (64/63 v. Chr. – ca. 19 n. Chr.) reeds melding van een belangrijke Menapische wolproductie (en dit reeds vóór de Gallo-Romeinse tijd); verder moet ook de veehouderij een stevige basis gehad hebben, daar het prijsedict van keizer Diocletianus (284-305) voor de Menapische hammen een maximum verkoopprijs vastlegt. Verder valt op dat de inwoners van de zandstreek hier een vrij grote stielkennis bezaten met betrekking tot het vervaardigen van handgevormde keramiek en houten producten. Dit heeft vermoedelijk te maken met de relatieve onvruchtbaarheid van de zandgrond. Door deze schraalheid moet men zich indekken tegen tijden van nood (bijvoorbeeld misoogsten), wat kan voorzien worden door een overschot aan eigen artisanale producten te vervaardigen, die men – als de nood het hoogst is – kan inruilen voor voedsel afkomstig uit de meer vruchtbare streken.

De economie

Dit alles neemt niet weg dat de economische basis van de nederzettingen in onze streken in de eerste plaats agrarisch is, gebaseerd op landbouw en veeteelt, aangevuld met huisnijverheid en artisanale productie.

LANDBOUW EN VEETEELT

Naast het verder verbouwen van ijzertijdgewassen wordt in deze periode haver en tarwe op de velden geïntroduceerd. Vooral in de fruitteelt doen zich grote veranderingen voor. De Romeinen planten in onze streek (onder meer) wijndruif, perzik, pruim en zure kers aan; ook zijn ze verantwoordelijk voor de introductie van kastanje en walnoot. Tot slot breiden de moestuingewassen zich sterk uit. Graangewassen blijven primordiaal, getuige de reeds aangehaalde ondergrondse graansilo's. Ook veevoer werd in silo's opgeslagen. Wat betreft de veestapel merken we een overwicht van het rund, specifiek van melkkoeien; zij kunnen grazen in het alluviale gebied nabij de nederzettingen. Ook varkens zijn goed vertegenwoordigd: zij kunnen hun hartje ophalen in de nabijgelegen bossen, op zoek naar eikels. Minder aanwezig zijn geit en schaap, waarbij opvalt dat men een voorkeur heeft voor het schaap. Vermoedelijk voor de wolproductie.

HUISNIJVERHEID EN ARTISANALE PRODUCTIE

Dit brengt ons bij de ambachten en de huisnijverheid, beoefend in deze Gallo-Romeinse nederzettingen. Er zijn aanduidingen van textielproductie, houtbewerking, ijzerbewerking en pottenbakkerij. Textielproductie wordt bewezen door de vondst van spinschijfjes en weefgewichten in de sites. Vaste ateliers zijn eerder zeldzaam, wellicht was er zo een in Sint-Denijs-Westrem, waar in een uitgediepte zone in één van de gebouwen permanent een weefgetouw stond. Verder vermoeden we dat de textielproducten gekleurd werden daar we in de sites steeds grote concentraties vlierstruiken aantreffen. De vruchten van deze struik worden niet enkel voor consumptie aangewend maar ook om hun eigenschap stoffen blauwrood te kleuren.

Eén van de belangrijkste nevenactiviteiten binnen de nederzettingen is de houtbewerking. Hout is bij zowat alles nodig, gaande van de vervaardiging van landbouwalaam tot het bouwen van woningen. De constructie van de waterputten duidt erop dat de houtbewerking op een hoog niveau stond in onze gewesten. Dit heeft zeker ook te maken met de sites die aan de Leie en Schelde gelegen zijn, en men nu eenmaal vaartuigen nodig heeft wil men grote lasten op een gemakkelijker manier vervoeren dan over de landwegen.

Dan is er nog de ijzerproductie. Als erts gebruikte men het limonietrijke moerasijzererts, dat verwerkt wordt in eenvoudige laagovens. Opvallend is dat er van de eerste verwerking

van het erts (het breken, wassen en roosteren) geen sporen worden aangetroffen binnen de nederzetting. We mogen dan ook aannemen dat het buiten gebeurde, dit in tegenstelling tot het smelten zelf, waarvan de sporen steeds middenin de nederzetting worden aangetroffen. Van de eindproducten is weinig gekend, omdat ijzer snel vergaat in de zandbodem.

Gezien de grote hoeveelheden scherven van handgevormd aardewerk mogen we er zeker van zijn dat elke nederzetting wel zijn eigen pottenbakkerij had; op zich redelijk normaal daar de basisingrediënten – klei, water en brandstof (hout) – zowat overal aanwezig zijn.

De Laat-Romeinse tijd ca. 250 – ca. 350

Al deze activiteiten nemen sterk af in de derde eeuw. Traditioneel schrijft men dit toe aan de invallen van de Germanen, die vanaf het midden van die eeuw in opeenvolgende raids de Rijn grens doorbreken en tal van plundertochten in het binnenland ondernemen. Vooral het zandige Vlaanderen met zijn snel bevaarbare rivieren en het ontbreken van militaire steunpunten vormde een gemakkelijke prooi. Deze invallen leiden in Noord-Gallië onder de regering van keizer Gallienus (253-269) tot een heuse gezagscrisis die zijn hoogtepunt zal kennen op het moment dat Postumus (260-269) een eigen Gallisch Rijk sticht. Uit die tijd dateren dan ook de meeste muntschatten zoals die in 1789 in de Drongense Bourgoyen werd gevonden, bestaande uit een 200-tal munten.

Een neergang van de nederzettingen

De muntschatten zijn een duidelijke indicatie dat een deel van de bevolking onze gewesten verliet, zij het in de hoop ooit terug te keren; anders laat men uiteraard zijn geld niet achter in de grond. Dat men het niet meenam kwam uit vrees tijdens de vlucht beroofd te worden. Men dacht terug te keren omdat de Germaanse invallers zich meestal beperkten tot korte raids, om vervolgens terug naar Germania Libera te gaan. Zo kan niet worden beweerd dat op dat moment zandig Vlaanderen reeds een blijvende invloed onderging van deze Germaanse invallen.

Deze invallen zijn niet de enige reden geweest waarom de inheemse bevolking vanaf het midden van de derde eeuw begint af te nemen; meer en meer komt men tot de overtuiging dat de overexploitatie van de zandgronden in de tweede eeuw ook een invloed gehad heeft. Welke de reden ook is, ontvolking is er zeker geweest, zodat 250 grote delen van de zandstreek onbewoond bleven.

Dat er ontvolking is blijkt ook uit de schaarse grafvondsten. Een verandering van het bijzettingssituatie kan hier ook toe bijgedragen hebben. Indien men bijvoorbeeld de doden vanaf nu inhumeert in diepe grafkuilen, is de kans op ontdekking veel kleiner dan bij een ondiep gelegen crematiegraf, dat bij landbouwbewerking vlugger aan het licht komt. Hiertegenover staat dat crematiegraven nog steeds bestonden, maar ook die worden nauwelijks aangetroffen. De bevolkingsafname blijkt tenslotte ook uit het feit dat geïmporteerd Laat-Romeins aardewerk schaars is in de nederzettingen, en dat het merendeel daarvan van slechte kwaliteit is.

HET BESTRIJDEN VAN DE CRISIS

De crisis wordt onder de regeringen van de keizers Diocletianus (284-305) en Constantinus I (Constantijn de Grote, 306-337) met harde hand aangepakt en dit omdat de neergang zich niet enkel in Noord-Gallië voordoet: gans het Romeinse Rijk kent een diepgaand verval. Een uitgebreid hervormingsprogramma wordt dan ook opgesteld dat in vele gevallen enkel maar een legaliseren of uitbreiden van reeds langer bestaande tendensen betreft. In deze periode krijgen de aloude 'civitates' een andere naam en hoofdstad: 'Civitas Nerviorum'

wordt 'Civitas Camaracensium' met Kamerijk als hoofdstad en 'Civitas Menapiorum' wordt 'Civitas Turnacensium' met Doornik als hoofdplaats. Door deze laatste keuze moet het belang van de Schelde als verkeersweg enorm zijn toegenomen.

EEN KLEINE HEROPBLOEI

Het aan de macht komen van Diocletianus betekent tegelijk het einde van het Principaat en het begin van het Dominaat, waarbij de keizer zich bij leven reeds laat vergoddelijken. Hierdoor wordt er een bepaalde vorm van stabiliteit gecreëerd en bemerken we een kleine heropbloei in onze gewesten. Dit betekent echter niet dat de in het midden van de derde eeuw verlaten sites massaal herbevolkt worden. Op basis van het vondstmateriaal kunnen we concluderen dat slechts 20% van de sites herbewoond wordt, dit in vergelijking met de tweede eeuw. Eén van de sites die verlaten blijft is Destelbergen-Eenbeekeinde; één van de sites die opnieuw bevolkt wordt is Sint-Martens-Latem. Daar we op grondgebied van Blandinium munten aantreffen die gaan tot keizer Valentinianus (364-375) mogen we er zeker van zijn dat ook daar hernieuwde bewoning voorkwam, als ze al verlaten was.

HET OPRICHTEN VAN MILITAIRE STEUNPUNTEN

Dat de (hypothetische) villa van de Blandijnberg verder kon bloeien heeft wellicht te maken met het oprichten van een 'castrum', een militaire nederzetting op de plaats waar zich ooit de 'vicus Ganda' bevond. Het bestaan van dit castrum wordt vermoed op basis van drie verhalende bronnen, waarvan de oorsprong teruggaat tot de Karolingische tijd. Archeologische sporen van dit castrum werden tot nog toe niet teruggevonden. Aanleiding tot het oprichten van dit castrum zouden de eerste grote invallen van de Germanen geweest zijn: toen begon men langs belangrijke water- en landwegen militaire versterkingen op te richten en ook de zeeverdediging kreeg veel aandacht. Tot die kustverdediging behoren de castra van Oudenburg en Aardenburg; deze laatste had in het binnenland het castrum van Maldegem als logistiek kamp. De teruggevonden versterking aldaar was opgebouwd volgens de klassieke principes van de Romeinse vestingbouw: een oppervlakte van 2,5 ha, ingesloten door twee parallel lopende grachten en een wal met houten palissade.

Het einde van de Romeinen ca. 350 – 410

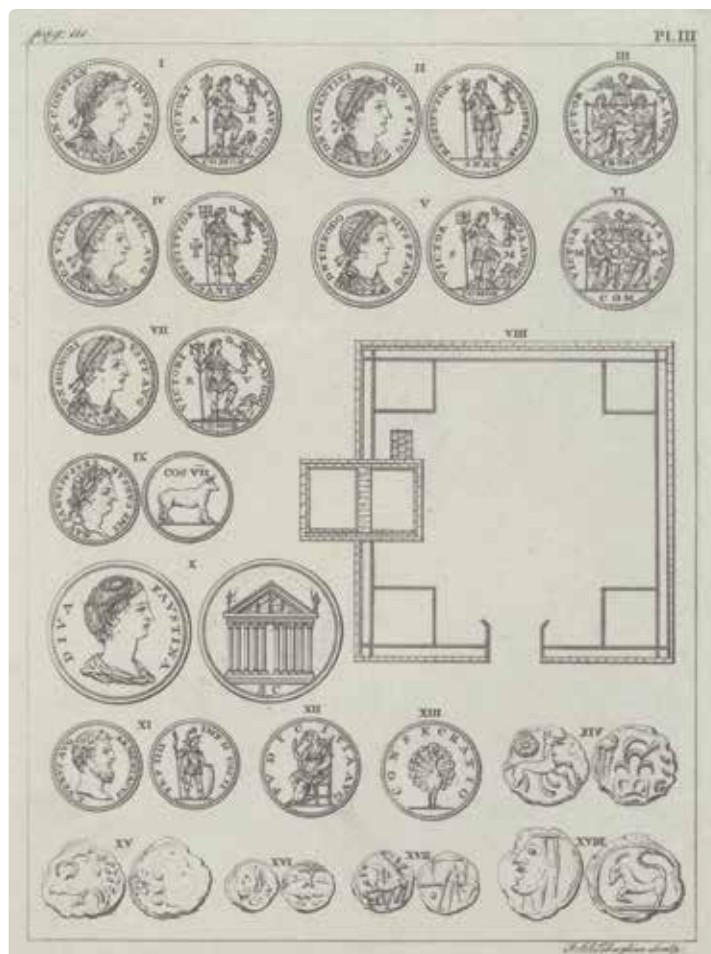
Effectief blijkt die verdediging hoe dan ook niet te zijn, want nieuwe tekenen van moeilijkheden doen zich voor omstreeks het midden van de vierde eeuw. Steeds meer beginnen de Romeinen hun greep op de zandgronden te verliezen, wat nog versterkt wordt door een maatregel van keizer Julianus (355-363), waarbij hij in 358 aan de Salische Franken – een Germaanse bevolkingsgroep – de toestemming gaf zich te vestigen binnen het Romeinse Rijk, en dit in Taxandrië. Ze leefden er naar eigen vermogen, zonder onderhorig te zijn en ze hebben enkel als verplichting het Romeinse Rijk te verdedigen tegen invallers. Al snel blijken ze niet tevreden te zijn met het hun toegewezen gebied en tijdens de laatste decennia van de vierde eeuw zwermen ze uit, gevolgd door tal van andere groepen, zodat het helemaal niet zeker is welke Germaanse groep onze gewesten heeft bereikt.

Zeker is wel dat de Germanen Sint-Martens-Latem hebben aangedaan. Men heeft er de grondsporen teruggevonden van twee rechthoekige huizen opgetrokken rond zes palen – typische bouwsels die men ervoor enkel maar in het vrije Germanië aantrof. Hoe deze inwijkelingen zich opstelden ten opzichte van de inheemse bevolking valt niet uit te maken. Er zijn wel aanwijzingen dat er op het vlak van de economie geen

veranderingen optreden: de nederzetting blijft in de eerste plaats agrarisch. Daar deze nieuwkomers officieel met het Romeinse Rijk meeheulden, zorgden ze wellicht niet voor een daadwerkelijke breuk, wat onder meer blijkt uit het feit dat de castra hun functie bleven behouden.

Een nieuwe kentering doet zich voor eind 406. Volgens de traditie zouden op 31 december van dat jaar horden Germaanse troepen de Rijn overgestoken hebben en bereikten ook nu onze gewesten. Ditmaal werden de castra wel verlaten en de nog resterende Gallo-Romeinen verlaten massaal het gebied. Tekenend hiervoor is de vondst van een muntschat op het grondgebied van Sint-Denijs-Westrem in 1787. Deze schat bestaat uit een twintig gouden munten, gaande van Valentinianus I (364-375) tot Constantius III (407-411). De term 'schat' is hier wel degelijk op zijn plaats daar alle munten 'solidi' zijn, waarbij we moeten beseffen dat 4 à 5 solidi het jaarloon uitmaakten van een soldaat. Laat zich nu net op amper vier kilometer afstand (vermoedelijk) het castrum Gandavum hebben bevonden. Deze vondst vormt een duidelijke aanduiding voor de definitieve ontruiming van het Gallo-Romeinse Ganda via de diverse land- en waterwegen die naar het zuiden leiden.

Omstreeks 410 geeft Rome Noord-Gallië definitief op; de reeds bijna een eeuw aanwezige Germanen blijven hier achter. Ze hadden zich reeds goed kunnen organiseren en integreren, wat de verklaring is waarom in het midden van de vijfde eeuw de Salische Franken reeds een nieuw rijk konden vormen: dat van de Merovingers.

Tekeningen van een deel der munten gevonden in 1787 te Sint-Denijs-Westrem.

[DE BAST, 1808: PLAAT III – UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT]